

KIBRIS SORUNUNUN ÇÖZÜMÜNDE NİHAT ERİM RAPORU

Hikmet Zeki KAPCI *

Öz

İngiltere Lozan Antlaşması ile Kıbrıs'ın yönetimini Türkiye'den resmen devralmıştır. Ancak 2. Dünya Savaşı sonrasında sömürgelerinde bağımsızlık mücadeleleri başlamıştır. Kıbrıs'ta da bağımsızlık mücadelesi başlamıştır. Kıbrıs nüfusunun üçte ikisi Rumlardan oluşuyordu. Ancak Rumlar bu mücadele ile Enosis'i gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Enosis'e karşı çıkan Türkiye meselede taraf olmuştur. Türkiye'nin öncelikli hedefi statükonun korunmasıdır. Bu olmazsa adanın Türkiye'ye devrini talep etmiştir. 1955 tarihinde gerçekleştirilen Londra Konferansı sonuç alınmadan dağılmıştır. Türkiye yeni bir tez ile hareket etmeye başlamıştır. Türkiye adanın taksimini istemiştir. Nihat Erim Raporu 24 Kasım 1956 tarihinde Başbakanlığa sunulmuştur. Bu raporda Türkiye'nin şimdiye kadar izlediği politika değerlendirilmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin Kıbrıs sorununda uluslararası kanunları ve kurumları nasıl kullanabileceği ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Kıbrıs Sorunu, Londra Konferansı, Enosis, Nihat Erim Raporu, Türk-Yunan İlişkileri.

NİHAT ERİM REPORT OF THE SOLUTION OF THE CYPRUS PROBLEM

Abstract

Britain officially tookover the management of Cyprus with the Treaty of Lausanne from Turkey. However after the Second World War it has began struggle for independence in the colonies. Cyprus also begun the struggle for independence. Two thirds of the population of Cyprus was consisted of Greeks. However Greeks aimed to achieve Enosis with this fight. Turkey that opposed Enosis became a party to the matter. Turkey's primary goal is to preserve the status quo. Unless has it has requested to given the island to Turkey. London Conference held in 1955 is distributed without result. Turkey has started to move with a new thesis. Turkey has requested the division of the island. Nihat Erim report has been submitted to the Prime Minister on 24November 1956. In this report has been evaluated in follow the policies of Turkey until now. In addition, It has been discussed how is going to be used International law sandin stitutions of the Cyprus problem by Turkey.

Keywords: The Cyprus Problem, The London Conference, Enosis, Nihat Erim Report, Turkish-Greek Relations.

* Yrd.Doç.Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, (hizeki@erciyes.edu.tr).

Giriş

II. Dünya Savaşı sonrasında yeniden şekillenmeye başlayan dünya düzeninde Kıbrıs da yerini almak istemiştir. Yunan Kralı Naibi Damaskinos 12 Ada ile birlikte Kıbrıs'ın da kendilerine verilmesi gerektiği görüşünü 1945 yılında İngiltere'ye yaptığı ziyarette basın yolu ile kamuoyuna duyurmuştur. Ayrıca, 1931 yılında çıkardıkları isyan¹ sebebiyle Kıbrıs dışına sürülmüş olan papazların Kıbrıs'a dönüşüne 1947'de adaya vali olarak atanan Lord Winster'in izin vermesi bu yeni dönemin habercisi olarak algılanabilir. Yine bu noktadan olmak üzere valinin öncülüğünde Başyargıç Sir Edward Jackson başkanlığında oluşturulan bir Danışma Meclisi vasıtasıyla İngiltere'nin adaya özerklik verme çalışmalarına başladığı görülmektedir².

Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını ifade eden ENOSİS'in Orta Doğu'da Sovyet tehlikesinin ortaya çıkmaya başladığı, Yunanistan'da komünist Markos'cuların iç savaş çıkardıkları bir zamana denk gelmesi dikkat çekicidir. Sovyetler Birliği Kıbrıs'tan İngiltere'nin çıkmasını sağlamak suretiyle adadabir komünist devlet kurmayı hedeflemiştir. Böylece Doğu Akdeniz'de dengeler Sovyetlerden yana dönecek, Batı bloğu zayıflatılmış olacaktır³.

Rumların öteden beri devam eden ENOSİS çabaları adadaki Türkleri rahatsız etmiş, 1949 yılı Aralık ayında Lefkoşa'da bulunan Ayasofya Meydanı'nda düzenledikleri mitingle durumu protesto etmişlerdir⁴. Ancak 12 Ocak'ta Atina Üniversitesi öğrencilerinin Enosis için tertip ettikleri bir mitingle Yunan halkının Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması hususundaki tavrı dünyaya ilan edilmiş⁵, 15-22 Ocak 1950'de Rum Kilisesi Adayı Yunanistan'a bağlamak amacıyla bir halk oylaması düzenlemiştir. Bu oylamada halka Enosis'i istiyoruz ya da istemiyoruz cevaplarını içeren iki seçenek sunmuştur. Plebisitin sonunda adada bulunan 224.757 kişiden ibaret Rum ahalinin %95,7'sini oluşturan 215.108 kişi istiyoruz cevabını vermiştir⁶.

1 Kıbrıs'ta 1931 yılında çıkarılan ayaklanma hakkında detaylı bilgi için bkz. Erol Mütercimler, *Kıbrıs Barış Harekatının Bilinmeyen Yönleri Satılık Ada Kıbrıs*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007, ss.29-30.

2 Serdar Sakin-Sabit Dokuyan, *Kıbrıs ve 6-7 Eylül Olayları*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2010, ss.33-34.

3 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, C.1-2, 14. Bsk., Alkım Yayınevi, İstanbul, s.529.

4 Esra Sarıkoyuncu Değerli, "Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin Kıbrıs Politikası (1950-1960)", *Gazi Akademik Bakış*, C.6, S.11, 2012, s.87; 28 Kasım 1949'da birincisi düzenlenen mitingin daha geniş katılımının 11 Aralık 1949'da düzenlendiğini görüyoruz. Konuya dair detaylı bilgi için bkz. Ulvi Keser, *Kıbrıs Yeraltı Faaliyetleri ve Türk Mukavemet Teşkilatı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, ss.32-33.

5 Cumhuriyet Gazetesi, 13.01.1950, ss.1,3.

6 Cihat Göktepe, "Londra ve Zürih Antlaşmalarının Hazırlık Süreci ve Türk-İngiliz İlişkileri (1955-1959)", *Türkler*, C.16, s.944; Konuya dair detaylı bilgi için bkz. Halil Fikret Alasya, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Seri:III, S. B1, Ankara, 1964, ss.142-143.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 23 Ocak 1950 tarihli toplantısında CHP milletvekili Cevdet Kerim İncedayı Kıbrıs konusuna dikkat çekmiş, Cumhuriyetin 10. yılında ilçe merkezlerinden gönderilen topraklar ile Kıbrıslı gençlerin bir şişede biriktirerek hediye ettikleri kana dair Başbakanlığı yönelttiği sorusuna Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak cevap vermiştir. Sadak "Kıbrıs meselesi diye bir mesele yoktur. Çünkü Kıbrıs İngiltere'nin hâkimiyeti altındadır. İngiltere'nin bu adayı başka bir devlete devretmek hususunda en küçük bir niyeti, bir temayülü olmadığını biliyoruz" diyerek hükümetin konuya yaklaşımını dile getirmiştir. Bunun üzerine söz alan İncedayı, Atatürk'ün Türk milletinin bağımsızlığı için yaptıklarını dile getirmek suretiyle başladığı konuşmasına hükümetin Kıbrıs politikasını eleştirerek devam etmiştir⁷.

CHP'den sonra iktidara gelen Demokrat Parti önceliği Türk-Yunan ilişkilerinin iyi olmasına vermiş, Kıbrıs konusunu dile getirmemiştir. Avrupa seyahati dönüşü Atina'ya uğrayan Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü Yunan gazetecilerin Kıbrıs'a dair sorusunu Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs sorunu diye bir sorun yoktur şeklinde cevaplamıştır⁸. Ancak, Başpiskopos Makarios'un 1951 yılında Enosis'i gerçekleştirmek için çabalarını artırması ve yürüttüğü propagandanın İngiltere, Fransa ve Amerika'yı etkilemeye başlaması üzerine Yunanistan'ın adaya olan ilgisi açıklık kazanmaya başlamıştır. 16 Şubat 1951'de Yunanistan Başbakanı Venizelos'un Yunan parlamentosunda yaptığı konuşmada 1915'ten beri adayı istediklerini, hiçbir şekilde bundan vazgeçmeyeceklerini ifade etmesiyle sorun farklı bir boyut kazanmaya başlamıştır⁹.

Kıbrıs'ı Misak-ı Milli içinde görmeyen Türk hükümeti, adayı Lozan'da İngiltere'ye devretmiş olmanın etkisiyle konuya sessiz kalmaya devam etse de basın ve halk konuya hassasiyetle yaklaşmıştır. 1948'den sonra ülkenin her yerinde Kıbrıs için gösteriler tertiplenmeye başlamış, Türk gazetecileri de hükümeti harekete geçirmek için yazılarını bu yönde artırmışlardır¹⁰. 21 Şubat 1951 tarihli Zafer gazetesinde Bahadır Dülger imzalı bir yazıda, Yunanistan'ın öteden beri gizli olarak yürüttüğü Kıbrıs'ı ilhak planını artık aşıkaraneye sürdürmekte bir mahzur görmediği, bunun sebebinin ise uluslararası camiada meselenin Yunanistan'ın istediği şekilde olgunlaştırılması olduğu ifade edilmiştir. Yazının devamında konunun bu şekilde kabulünün Türkiye tarafından mümkün olmadığı, adanın statüsü, stratejik konumu ve Türkiye'nin güvenliği açısından ele alınmış, Kıbrıs'ın Türkiye'ye verilmesi gerektiği vurgulanmıştır¹¹. Ancak DP hükümeti NATO'ya girmeyi ana hedef olarak değerlendirdiği için bu meselenin üzerine gitmemeyi uygun görmüştür¹².

7 TBMM, *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, 8. Dönem 23. Cilt, 4. Birleşim, ss.288-290.

8 Mütercimler, *a.g.e.*, s.90.

9 Değerli, *a.g.m.*, s.88.

10 Mütercimler, *a.g.e.*, ss.88-89.

11 Fahir Armaoğlu, *Kıbrıs Meselesi 1954-1959 Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1963, ss.26-27

12 Değerli, *a.g.m.*, s.89.

İngiltere'nin Kıbrıs meselesindeki tavrını protesto etmek amacıyla 4 Temmuz 1952'de Atina başta olmak üzere tüm Yunanistan'da gösteriler düzenlenmiştir¹³. Bu gösterilerden iki gün sonra 6 Temmuz'da Kıbrıs Türkleri İngiltere Sömürgeler Bakanı'na çektikleri telgrafla adanın Yunanistan'a ilhakına karşı olduklarını dile getirmişlerdir¹⁴. Bundan başka Kıbrıs'ta yayınlanan 14 Temmuz tarihli Bozkurt gazetesinde Osman Türkay imzalı yazıda "*Dünya ölçüsünde bir ihtilâf mevzuu olmak istidadını gösteren Kıbrıs meselesi er geç halledilmelidir. "Tarih bir tekerrürden ibarettir" diyenler yanılmamışlardır. Bugün İngiltere ve Türkiye şimalden aynı tehlikeye göğüs germektedirler. Bundan ötürü Kraliçe Viktoya'nın Abdülhamit'ten aldığı emaneti, Kraliçe Elizabeth'in Adnan Menderes hükümetine teslim etmesi gerekir*" ifadesiyle adanın Türkiye'ye verilmesi gerektiği vurgulanmıştır¹⁵. Ayrıca Türkiye Milli Gençlik Komitesi'nin 16 Temmuz'da yayınladığı beyanname ile Yunan Hükümeti eleştirilmiş, Kıbrıs'ın tarihi, coğrafi, iktisadi ve askeri açıdan Anadolu'ya bağlılığı ispat edilmiştir. Ayrıca Türk Hükümeti sert bir dille uyarılmıştır¹⁶.

10 Ağustos 1953'te Kıbrıs Başpiskoposu Makarios Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliğine başvurarak Self-determinasyon haklarının tanınmasını talep etmiştir. 23 Eylül'de İngiliz Dışişleri Bakanıyla görüşen Yunan Başbakanı Papagos Kıbrıs'ın ilhakını talep etmişse de istediği sonucu alamamıştır¹⁷. Bunun üzerine Yunanistan Kıbrıs'ın ilhaki konusunu 3 Mayıs 1954'te Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na götüreceğini ilan etmiştir. Durumdan endişelenen Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu'nun talebi üzerine Türkiye Yunanistan'a nota vermiş, Türkiye'nin statükonun korunması taraftarı olduğu aksi halde Türk-Yunan ilişkilerinin zarar göreceği ifade edilmiştir. Ancak Yunan Hükümeti bu notayı ciddiye almamış¹⁸, 16 Ağustos 1954'te Yunan Başbakanı General Aleksandru Papagu imzalı bir dilekçeyi Dışişleri Bakanı Stefanopulos Kıbrıs'ta self-determinasyon isteğiyle BM Genel Kuruluna vermiştir¹⁹. 20 Ağustos 1954'te Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda görüşme yapılmasını resmen talep etmiştir. Yunanistan'ın beklentisinin aksine Genel Kurul 17 Aralık'ta yaptığı toplantıda konunun görüşülmesini reddetmiştir²⁰.

Diplomatik yollardan hedeflerine ulaşamayacaklarını düşünen Rumlar 1 Nisan 1955'ten²¹ itibaren EOKA ile tedhiş eylemlerine başlamışlardır. Öncelikle

13 Sakin-Dokuyan, *a.g.e.*, s.40.

14 Ulus Gazetesi, 06.07.1952, s.1.

15 Bozkurt Gazetesi, 14.07.1952.

16 Armaoğlu, *a.g.e.*, s.36.

17 Sakin-Dokuyan, *a.g.e.*, s.41.

18 Değerli, *a.g.m.*, ss.89-90.

19 Keser, *a.g.e.*, ss.38-39.

20 Değerli, *a.g.m.*, s.90.

21 Aynı tarihlerde Makarios uluslararası temaslarda bulunarak davasına güç kazandırma çabasında girişmiş, Nisan 1955'te Bandung'a katılmıştır. Bandung, Bağlantısızlık Hareketi'ne doğrudan yol açmamasına rağmen, BM içerisinde Asya-Afrika grubunun oluşmasına ve sömürgecilğe karşı iki kıtanın ortak bir mücadele yürütmesine karşı kararlar almış bir toplantıydı. Bu toplantıda Makarios hem Ortodoksların temsilcisi hem de İngilizlere karşı

adadaki İngilizler hedef alınırken Hazirandan itibaren Türkler de hedef tahtasına oturtulmuştur²². Bu durum karşısında Türk basını ve gençlik örgütleri sessiz kalmamış, sert bir dille konuyu ele almıştır²³.

Londra Konferansı ve Sonrasındaki Gelişmeler

1955'te İngiltere'de meydana gelen iktidar değişikliği sonrasında Kıbrıs Meselesi yeni bir döneme girmiştir. İngiltere'de yeni hükümet kuran Muhafazakâr Parti ilk iş olarak 30 Haziran 1955 tarihinde Türk ve Yunan hükümetlerinin resmen davet edildiği bir konferans tertiplemiştir. Konferans tarihini 29 Ağustos olarak üç hükümet birlikte kararlaştırmıştır²⁴.

İngiltere Türkiye'yı konferansa davet etmek suretiyle resmen taraf haline getirmiştir. Türkiye'nin olumlu baktığı bu gelişme Yunanistan'ı rahatsız etmiş olmasına rağmen Yunanistan'ın konferansa katılmasına engel olmamıştır. Ancak, bu durum Kıbrıs'taki şiddet olaylarını artırırken Türkiye'nin de konuya dair hassasiyetini ve yaklaşımını etkilemiştir²⁵. 2 Temmuz 1955 tarihinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar Daily Telegraph gazetesine verdiği demeçte, Türkiye'nin Megali İdea'yı Lozan'da tarihe gömdüğünü, Yunanistan'a Kıbrıs'ın verilmesi durumunda Türkiye'nin bu duruma karşı askeri önlemler alacağını bildirmiştir²⁶.

Ayrıca Türk basınında bu dönemde Kıbrıs meselesinin halli konusunda pek çok yazıya yer verilmiştir. Buna göre, Ulus gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın ve Ahmet Şükrü Esmer'in yanı sıra Cumhuriyet gazetesinden Feridun Ergin, Tercüman gazetesinden Yaşar Nebi konuyu yazılarında derinlemesine ele almışlardır. Çeşitli hal çarelerinin ifade edildiği bu yazılarda ağırlıklı olarak Birleşmiş Milletler ve NATO garantisi altında iki tarafın eşit olduğu bir özerklik anlayışı işlenmiştir. Bundan başka adanın Türkiye'ye iadesinin gerektiği fikrini de ileri süren yazılar yazılmıştır. Sadece Forum dergisi adanın taksim edilebileceği görüşünü dile getirmiştir²⁷.

'Kurtuluş Savaşı' veren bir lider görüntüsü içerisinde dünyadan destek almaya çalışmıştır. Detay için bkz. Mehmet Hasgüler, *Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007, s.107.

22 M. Tefvik Tarkan, *Kıbrıs (Genel Çizgileriyle)*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1975, ss.75-77; EOKA hakkında detaylı bilgi için bkz. Fikret Kürşad, Mustafa H. Altan, Sabahaddin Egeli, *Belgelerle Kıbrıs'ta Yunan Emperyalizmi*, Kutsun Yayınevi, İstanbul, 1978, ss.151-154.

23 Armaoğlu, *a.g.e.*, ss.112-116; Alasya, *a.g.e.*, s.143.

24 Sakin-Dokuyan, *a.g.e.*, ss.54-55; 1954-1957 yılları arasında İngiliz Büyükelçiliği'nin Türkiye için düzenlediği yıllık raporlar, genel olarak iç politikada ve dış politikada yaşanan gelişmeler bağlamında İngiltere'nin Türkiye ve Kıbrıs politikaları hakkında detaylı bilgiler içermektedir. Bu konuda bkz. Dilek Yiğit Yüksel, "İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında Türkiye'de Demokrat Parti (1954-1957)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XXVII, S.79, 2011, s.105-124.

25 Armaoğlu, *a.g.e.*, s.117.

26 Değerli, *a.g.m.*, s.90.

27 Armaoğlu, *a.g.e.*, ss.119-124.

Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu Başkanlığında konferansa katılacak Türk heyeti yaklaşık dört hafta içerisinde Türk tezini hazırlamıştır. Buna göre, Türkiye'nin Osmanlı Devleti'nden ayrılan topraklar üzerinde hak talep etmesi Lozan Antlaşması'nın 16. maddesine göre mümkün değildir. Ancak antlaşmanın 30. ve 31. maddeleri²⁸ Kıbrıs'a ayrılmış, Türkiye'nin ada üzerindeki egemenlik hakkını İngiltere'ye devrettiğini, adadaki Türklerin istedikleri takdirde Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçebilecekleri ifade edilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin tarihi, coğrafi, etnik ve stratejik sebeplerle adaya ilgilenmesinin bir zorunluluk olduğu ve adanın Yunanistan'a değil Türkiye'ye devredilebileceği dile getirilmiştir²⁹.

29 Ağustos'ta düzenlenecek olan konferansın evvelinde, Türkiye'nin ve Yunanistan'ın taktik hareketleri dikkat çekicidir. Düne kadar Kıbrıs sorunu yoktur diyen Türkiye'nin özellikle basın yoluyla adayı talep etmesine karşılık Yunanistan da Beyaz Kitap yayınlarak Doğu Trakya, İmroz ve Bozcaada üzerinde hak talep etmiştir³⁰. Karşılıklı olarak gerilime sebep olan bu gelişmelerin üzerine bir de Kıbrıs Türklerinin lideri Dr. Fazıl Küçük tarafından Kıbrıs Türktür Cemiyeti Genel Başkanı Hikmet Bil'e gönderilen bir mektupta 28 Ağustos'ta Kıbrıs'ta Rumların Türkleri katledeceği haberini vermesi ve bunun basında yer alması Türk kamuoyunda galeyana sebep olmuştur³¹. 21 Ağustos'ta Akşam gazetesinde çıkan "Kıbrıs'ta Türk Malı Ve Canı" başlıklı yazı ile son günlerde Kıbrıs'taki Türklerin can ve mal güvenliği ile ilgili İngiltere ve Yunanistan'a verilecek yazının hazırlığının yapıldığı bilgisi kamuoyu ile paylaşılmış³², 23 Ağustos'ta da İngiltere'ye bir nota verilmiştir. Bu notada, Rumların adada Türklerin can ve mal güvenliğine karşı giriştikleri tedhiş eylemlerinin sona erdirilmesi istenmiş, bu hususta dayanışma önerilmiştir. Ayrıca, İngiliz askerinin tedhişçi Rumlara ilişmemesinin Rumları teşvik ettiği, Türklere karşı oluşacak kanlı olaylar karşısında Türkiye'nin hareketsiz kalmayacağı bildirilmiştir³³.

24 Ağustos'ta İstanbul'da bulunan Liman Lokantası'nda Londra'ya gidecek heyet üyelerinin, bazı bakan ve milletvekillerinin, Ankara, İstanbul ve İzmir'de yayınlanan gazetelerin temsilci ve başyazarlarının bulunduğu bir akşam yemeği tertip edilmiştir. Bu yemekte Başbakan Menderes tarihe "24 Ağustos Nutku" olarak geçen bir konuşma yapmıştır. Konuşmasına, İngiltere'ye verilen notadan bahsederek başlamış, Kıbrıs'ta bulunan Türklerin maruz kaldıkları tehlikeden duydukları endişeyi ilettiklerini ifade ettiklerini belirtmiştir. Devamında 28 Ağustos'ta olası bir katliam karşısında Türkiye'nin

28 Aslında Lozan Antlaşması'nın 20. ve 21. maddeleri olması gerekirken Türk tezinde sehven olsa gerek 30. ve 31. maddeler olarak kaydedilmiştir. Orijinal metin için bkz. *DÜSTUR*, 3.Tertip, 5. Cilt, 11 Ağustos 1339-19 Teşrinievvel 1340, İstanbul 1931, ss.28-29.

29 Sakin-Dokuyan, *a.g.e.*, ss.57-58.

30 Armaoğlu, *a.g.e.*, ss.127-128.

31 Sakin-Dokuyan, *a.g.e.*, s.59.

32 Akşam Gazetesi, 21.08.1955. s.1.

33 Milliyet Gazetesi, 24.08.1955, s.1,7.

durumunu izah etmiş, “Hareket ani olabilir. Mahalli hükümet hazırlıksız bulunabilir. Oradaki halkımız, son derecelere kadar tahrik edilmiş ve silahlandırılmış bir ekseriyet karşısında masum, hareketsiz ve silahsız bulunabilir. Fakat bu hiçbir zaman onların bir an için dahi müdafaasız kalacakları manasını tazammun etmez” demek suretiyle Türkiye’nin ne kadar ileriye gidebileceğini ifade etmiştir. Nutkun devamında da sert bir üslup söz konusudur³⁴. Böylece halkın tepkisiyle ile hükümetin politikası birbirine yaklaşmıştır. Gelişmeler ertesi gün çıkan gazetelerin manşetlerine de yansımıştır. Milliyet gazetesi, “Menderes Yunanlılara Hak Ettikleri Cevabı Verdi Kıbrıs Türktür” manşetini atarken³⁵, Akşam gazetesi “Kıbrıs Türkleri Müdafaasız Kalmayacaktır” manşetiyle konuyu okuyucusuyla paylaşmıştır³⁶. Karşılıklı anlayışa ihtiyaç olduğunu ve Türkiye’nin asgari şartının mevcut durumun muhafazası bulunduğunu ifade eden Vakit gazetesi de konuyu manşetten duyurmuştur³⁷.

Bu arada muhalefet de iktidarın tutumuna destek vermiştir. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, “Kıbrıs’taki kardeşlerimizin can ve mallarını tehlikeden korumak için hükümetin alacağı bütün tedbirlerde beraberiz”³⁸ derken, CMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı ise “Kıbrıs meselesi ve oradaki kardeşlerimizi tehdit eden yakın tehlike hakkında Hükümetimizin bütün gazetelerde okuduğumuz ve çoktan beri beklediğimiz enerjik beyanatını büyük bir memnuniyetle karşıladık”³⁹ ifadesiyle hükümetin yanında olduklarını belirtmişlerdir.

24 Ağustos Nutku ile Kıbrıs sorunu milli bir sorun haline dönüşmüş, hükümetin daha ciddi politikalar üretme yolunda hareket edeceğinin işaretçisi olmuştur. İktidar-muhalefet birlikteliğinin yanı sıra konuya hükümet ve halkın bakışının da birbirine yakınlaştığı bir gelişme olmuştur. Ancak bu konuşma İngiltere’nin ürkmesine sebep olmuştur. Şöyle ki, Kıbrıs’ı bir iç sorunu olarak gören İngiltere Türk ve Yunan heyetlerini karşı karşıya getirerek sorunu uluslararası boyuta taşımadan kapatmayı hedeflemekteydi. Ancak 24 Ağustos Nutku ile Türkiye’nin politikasını öteden beri sert bir politika takip eden Yunanistan karşısında sertleşirmeye başlamasıyla iki NATO müttefikini savaşa noktasına taşıma riskiyle karşı karşıya kalmıştır. Böyle bir durumda konuya ABD de müdahil olacak, konu BM’e taşınacaktır⁴⁰.

Fatin Rüştü Zorlu başkanlığındaki Türk heyeti İngiltere’ye ulaştıktan sonra, 27 Ağustos’ta Başbakan Menderes bir telgraf çekerek Zorlu’ya; “Memlekette hakim olan heyecan ve yaptığım beyanatın bütün memleketçe tam bir tasovile karşılanmış olması başka türlü hareket etmek yani asgari şartımızın Kıbrıs’ta statükonun muhafazasıdır şeklindeki mutlak ve kati ifadenin gayri mahsus bir şekilde

34 Armaoğlu, a.g.e., ss.130-132.

35 Milliyet Gazetesi, 25.08.1955, s.1.7.

36 Akşam Gazetesi, 25.08.1955, s.1.

37 Vakit Gazetesi, 25.08.1955, s.1.

38 Akşam Gazetesi, 26.08.1955, s.1.

39 Milliyet Gazetesi, 26.08.1955, s.7.

40 Sakin-Dokuyan, a.g.e., s.62.

dahi hududu haricine çıkmanın hükümetimiz için asla bahis mevzuu olmayacağı aşıkardır” ifadesine yer vermek suretiyle izlenecek politikanın sınırını bir kez daha vurgulamıştır⁴¹.

Bunlardan başka 28 Ağustos tarihinde Londra’daki Türk elçiliğinden Başbakanlığa gönderilen şifreli bir telgrafta Milli Savunma Bakanı ve Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri M. Nuri Birgiile birlikte İngiltere Dışişleri Bakanı Macmillan’ı ziyaret ettikleri kaydedilmiştir. Bu toplantıya ayrıca Kabine Katibi Umumisinin Askeri Muavini ve Dışişleri Bakan Yardımcısı Ward ile birlikte Ankara’daki İngiltere elçisinin de katıldığı ifade edilmiştir. Macmillan öncelikle ertesi gün başlayacak kongrenin prosedüründen bahsetmiştir⁴². Bilahare, Menderes’in 24 Ağustos Nutku’ndan haberdar olduğunu dile getirmiş adada bir hal çaresine bakılmak gerektiğini vurgulamıştır. Devamında, self-determinasyon’a mani olmakta ısrar etmenin doğru olmadığına dikkat çekmiş ve sömürge rejiminin devamında zorluklar olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca müzakerelere başlamadan kesin pozisyon almanın doğru olmadığını belirtmiştir⁴³. Bunun üzerine Türk heyeti meselenin Türk-Yunan ilişkilerinde mihenk taşı olduğu, Kıbrıs’ın Yunanistan tarafından talebinin Megalo İdea anlamına geldiği, böyle bir gelişmeye ne Türk halkının ne de hükümetin rıza gösteremeyeceğini vurgulamıştır⁴⁴. Telgrafın sonunda muhalif İngiliz gazetecilerinden ve dışişleri bakanından alınan intibaya yer verilmiştir. Buna göre, İngilizlerin muhtemel bir hal çaresi olarak adaya ileride bir Self-determinasyon fırsatı verecekleri vaadi ile Yunanistan’a taviz vermek suretiyle hareket etmeyi planladıklarının anlaşıldığını kaydetmiştir. Ayrıca Başbakan Menderes’in beyanı ve Türk heyetinin iki gündür devam eden görüşmelerde ortaya koyduğu tavrın İngilizleri şaşırttığını ifade etmiştir⁴⁵.

29 Ağustos’ta başlayan Londra konferansı 7 Eylül 1955’te sona ermiştir. Konferans 28 Ağustos görüşmesinde İngiltere Dışişleri Bakan’ının ifade ettiği prosedür üzere başlamış ve şekillenmiştir. Buna göre 29 Ağustos’ta açılan konferansta 30 Ağustos’ta İngiltere, 31 Ağustos’ta Yunanistan ve 1 Eylül’de Türkiye sorunun çözümüne dair tezlerini dile getirmişlerdir⁴⁶. Adnan Menderes’in 24 Ağustos Nutku ile şekillenen ve daha konferans başlamadan tüm dünya ile paylaşılan Türkiye’nin savunduğu tez başlıca üç noktada toplanmıştır⁴⁷:

Yunanistan’ın iddialarının aksine Türkiye Kıbrıs ile birinci derecede ilgili bir devlettir.

41 *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 1.8.19 Belge No:1.

42 *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 010.09, Yer Kodu: 109.341.4 Belge No:1.

43 *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 010.09, Yer Kodu: 109.341.4 Belge No:2.

44 *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 010.09, Yer Kodu: 109.341.4 Belge No:3.

45 *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Fon Kodu: 010.09, Yer Kodu: 109.341.4 Belge No:4.

46 Sakin-Dokuyan, *a.g.e.*, s.65.

47 Armaoğlu, *a.g.e.*, s.141.

Kıbrıs'ın statükosu değiştirilmemelidir.

Eğer bir statüko değişikliğine gidilecek olursa Adanın Türkiye'ye geri verilmesi gerekir.

Yunanistan ise Self-determinasyon hakkının tanınmasını istiyordu. Bu şekilde adadaki nüfus üstünlüğünden hareketle adayı Yunanistan'a bağlayabileceğini düşünmekteydi. Bu sebeple İngiltere'nin adadaki üslerinin kalabileceğini, Türk azınlığın haklarının korunması için tüm meşru isteklerin yerine getirileceğini rahatlıkla ifade ediyordu. Hatta bu noktadan olmak üzere Türklere din, eğitim ve ekonomik hürriyetler noktasında tam bir eşitlik vadediyor, Türkiye isterse tabiiyet ve askerlik konularında özel bir rejim bile öneriyordu⁴⁸.

6 Eylül'de gizli bir telgrafla konferanstaki gidişatı Menderes'e ileten Zorlu konferansın olumlu bir havada ilerlemesine rağmen tarafların kendi tezlerinde ısrarcı oldukları için bir sonuç alınamayacağını ifade etmiştir. Ayrıca beş yıllık bir süre içerisinde Kıbrıs sorununu milletlerarası bir anlaşmazlık konusundan çıkartan ve hukuki değişikliği engelleyen, moratoryum adı verilen bir öneriye karşı nasıl hareket etmesi gerektiğini sormuş, Menderes kesinlikle reddetmesi gerektiğini bildirmiştir⁴⁹.

28 Ağustos'ta Kıbrıs'taki Türklere bir katliam yapılacağı beklentisi İstanbul başta olmak üzere tüm yurttaki gerginliği artırmıştır. Özellikle konferansın devam ettiği günlerde İstanbul'da Türklere ve Rumlar arasında meydana gelen sürtüşmelere bir de Selanik'te Türk Konsolosluğunda bomba patlatıldığı ve bombanın Atatürk'ün evinde de hasara yol açtığı yönündeki haberlerin Türk basınında yer alması İstanbul ve İzmir başta olmak üzere Rumlara karşı bir tedhiş eylemine sebep olmuştur. Tarafların farklı tezler ileri sürerek birbirlerinin tezlerine yaklaşmamak noktasındaki kararlı tutumlarının yanı sıra 6-7 Eylül olaylarının patlak vermesi sonucu konferans bir sonuca bağlanamadan dağılmıştır⁵⁰. Sonuç alınmamasında diğer bir etken de Yunanistan'ın bütün ada için ortak bir self-determinasyonda ısrarcı olmasıydı. Bunun çoğunluğu Rumların teşkil ettiği adada kolayca Enosis'i gerçekleştirmek anlamına geldiği açıktır. Türkiye'nin böylesi bir yaklaşımı kabul etmesi söz konusu değildi⁵¹.

Her ne kadar konferans bir sonuç bildirgesi yayınlanmadan dağılmış olsa da hem Kıbrıs meselesi açısından hem de Türkiye açısından önemli sonuçlar ortaya koymuştur. Bu konferans sonunda Kıbrıs Meselesi uluslararası bir mesele haline almıştır. Aynı zamanda Kıbrıs meselesinde Türkiye'nin de taraf olduğu Yunanistan tarafından da kabul edilmiştir⁵².

48 Armaoğlu, *a.g.e.*, ss.144-145.

49 Sakin-Dokuyan, *a.g.e.*, ss.67-68.

50 Armaoğlu, *a.g.e.*, s.156; Ayrıca 6-7 Eylül olaylarına dair detaylı bilgi için bkz. Sakin-Dokuyan, *a.g.e.*

51 Müge Vatansever, "Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.12, 2012, s.1499.

52 Göktepe, *a.g.m.*, s.945.

Londra Konferansında bir sonuç alınamaması adadaki EOKA şiddetini artırmıştır. İngiltere'nin muhtariyet konusunda Makarios'la görüşmeler yapması Türklerin statükonun korunması tezinden uzaklaşmasında etkili olmuştur. Muhtariyetin devamında ortaya çıkacak Self-determinasyondan çekinen Türk hükümeti bu konuda yeterli önlemler alınsa bile Kıbrıs Türklerinin haklarının sağlam şartlara bağlanamaması durumunda muhtariyetin kabul edilemeyeceği görüşündedir. Bu şartlar 1956 yılı sonuna kadar Türkiye ile İngiltere arasındaki münasebetleri şekillendirmiştir⁵³. 1955-1956 yılları arasında muhtariyet konusunda uzlaşma sağlamak amacıyla Makarios ile görüşmeler gerçekleştiren İngiliz hükümeti bir sonuç alamayınca Makarios ve üç arkadaşını sürgün etmiştir. Ancak bu durum tedhişi daha da şiddetlendirmiştir⁵⁴.

Makarios'la görüşmelerinin boşuna kürek çekmek olduğunu gören İngiltere Dışişleri Bakanı Selwyn Lloyd'u 11-13 Mart 1956 tarihleri arasında Ankara'ya göndermiştir. Hem Kıbrıs meselesinde, hem de Orta-Doğu meselelerinde Türk Hükümetinin işbirliğinin önemini düşünmeye başlayan İngiltere bu ziyaretle Türkiye'yi teskin etmeyi amaçlamıştır⁵⁵.

İngiltere Kıbrıs'ta durumu normalleştirmek için iki yol olduğu kanaatindeydi. Birinci yol, EOKA'nın kesin bir şekilde yok edilmesidir. İkinci yol ise Türkiye ve Yunanistan'ın ikisinin birden kabul edecekleri yeni bir politika belirlemektir. İngilizler her ikisini de uygulama kararı aldılar. İngiltere'nin Atina Büyükelçisi Charles Peake'ye, göre Yunan Hükümeti "aşırı uçların" esiriydi. Bu sebeple o da Yunanistan'ın devre dışı bırakılarak Kıbrıs'ta liberal bir anayasanın yürürlüğe konulmasını teklif etmiştir. İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi James Bowker ise Türk Hükümetinin içeride ciddi sorunlarla boğuşmakta olması hasebiyle şu anda taviz verecek konumda olmadığına dikkat çekmiştir⁵⁶.

12 Temmuz 1956'da hâkim Lord Radcliffe Kıbrıs'a anayasa komiseri olarak atandı⁵⁷. Self-determinasyon prensiplerine uygun olarak hazırlanacak bir anayasa ile Kıbrıslı Rumlar ve Türklere her türlü anayasal platformda nispi temsil imkânı sağlamayı amaçlamıştı. Ancak Yunanistan ve Rumlarca Self-determinasyon için nihai bir zaman vermediği gerekçesiyle reddedilmiştir. Bununla birlikte bu teşebbüsün görüşmelere zemin hazırlayacağını düşünen Türkiye konuya olumlu yaklaşmıştır⁵⁸.

ABD, Kıbrıs konusundaki çözümsüzlüğün nedeni olarak İngiltere ile Yunanistan arasındaki güven eksikliğini görmüştür. Çözümsüzlüğün

53 Armaoğlu, a.g.e., s.205.

54 Değerli, a.g.m., s.92.

55 Serdar Sakin, "Kıbrıs'ın Geleceği Konusunda Menderes-Boyd Görüşmeleri", *TurkishStudies*, Volume 9/1 Winter, Ankara, 2014, s.464.

56 Eftal İrkıçatal, "İngiliz Belgelerine Göre Kıbrıs Meselesinde Taksim Fikrinin Ortaya Çıkması Ve İngiltere'nin Çifte Self Determinasyon Teklifi", *HistoryStudies*, Sayı: Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı, 2012, ss.197-198.

57 Alasya, a.g.e., s.145.

58 Göktepe, a.g.m., s.946.

Yunanistan'ın Batıya karşı olan bağıllığının etkilenmesinden endişe ettiği için de Yunanistan'dan gelen arabuluculuk teklifini kabul etmeyi uygun bulmuştur. Ardından bu iş için özel temsilci olarak J. Foster Dulles'in özel asistanı Julius C. Holmes'u görevlendirmiştir. Olumlu yönde bir ilerleme kaydetme ümidi gören Julius C. Holmes, Selwyn Lloyd ve Lennox-Boyd ile Londra'da 26 Eylül 1956'da bir araya gelerek ABD'nin arabuluculuk yapmaya istekli olduğunu belirtmiştir. ABD'nin planladığı şekilde bu arabuluculuk faaliyetleri başlangıçta Ankara'dan gizli yürütülmekte idi ve bu durum İngilizleri rahatsız etmekteydi. Nitekim İngiltere sadece kendi menfaatlerini değil, aynı zamanda müttefiki olan Türkiye'nin menfaatlerini de göz ardı ettiği gerekçesi ile Yunan tekliflerini 27 Ekim'de reddetmiştir. Dolayısıyla ABD'nin arabuluculuk girişimi başarısız olmuştur⁵⁹.

12 Ekim'de Türk Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri M. Nuri Birgi'nin, İngiltere Büyükelçiliğinden Michael Stewart'a Türkiye'nin nihayetinde Kıbrıs'ın taksim edildiği bir çözümden yana olduğunu belirtmesi Türkiye'nin taksim konusuna ehemmiyet atfettiğinin bir göstergesidir. Bu andan itibaren Türkiye'nin Kıbrıs konusuna bakışı taksim yönünde şekillenmeye başlamıştır⁶⁰. Türkiye'nin taksim konusunda bastırması Londra'da dengelerin taksimden yana kaymasına sebep olmaktadır. Bununla birlikte 14 Ekim günü çıkan Yunan gazeteleri Kıbrıs meselesi için yeni bir hal çaresi bulunduğunu, adanın Türkiye'ye bakan kuzey kısımlarının Türklere, güney kısımlarının ise Rumlara verileceğini yazmışlardır⁶¹.

Lord Radcliffe 16 Kasım'da raporunu sundu. Buna göre yerel hükümet konusunda federal bir sistem istemiş olmasına rağmen Türklerin ve Rumların fiziki olarak ayrı olmadıkları için bunun imkânsız olduğunu belirtmiştir. Bunun yerine ikili bir yönetim teklif eden Radcliffe dışişleri, savunma ve iç güvenliğin valinin kontrolünde olduğu, eğitimin kiliseden alındığı, Rumların çoğunlukta olduğu ve Türklerin ayrı bir seçimle vekil gönderdiği bir meclise sahip bir yönetim biçimi önermiştir. Ayrıca bir Yüksek Mahkeme, bir Garanti Mahkemesi ve bir de Türk İşleri Bürosunun kurulmasını teklif etmiştir. Bundan sonra Koloni Bakanlığı tarafından hazırlatılan dokümanda Taksim'in Self-determinasyon sonrası tabii olarak ortaya çıkabileceği belirtilmiştir. 26 Kasım'da Lennox-Boyd Koloni Politikalar Komitesine bir memorandum vererek Taksim fikrinin tek başına çözüm için istenecek bir durum olmadığını, fakat çözüm yolunda kullanılabileceğini belirtti⁶².

59 Irkçatal, *a.g.m.*, ss.204-205.

60 Sakin, *a.g.m.*, ss.466-467.

61 Armaoğlu, *a.g.e.*, s.267.

62 Irkçatal, *a.g.m.*, ss.207-208.

Nihat Erim Raporu

Radcliffe raporunu sunduğu gün, 16 Kasım 1956'da Başbakan Menderes Nihat Erim'i Başbakanlığa çağırarak Kıbrıs meselesinin aldığı ehemmiyeti ve işin milli mahiyetini dile getirdikten sonra kendisini bu sahadaki çalışmalarda görmek istediğini bildirmiştir. Erim'i meselenin son hali hakkında bilgilendiren Menderes hükümetin hedefini beş madde halinde şu şekilde özetlemiştir:

Kıbrıs'ın İngiltere'de kalmasını isteriz

Eğer İngilizler çekilecekse Kıbrıs asli sahibi olan Türkiye'ye iade edilmelidir.

Bu olmadığı takdirde Yunanistan'la aramızda yarı yarıya taksim edilmelidir. Bu takdirde İngiltere'ye arzu ettiği üsler veya bölge bırakılır.

İngiltere Ada halkına self-government hakkı tanımayı tercih eder görünüyor Bu tahakkuk ederse Kıbrıs Türklerinin ve Türkiye'nin hakları ve emniyeti sağlamca korunmalıdır.

Hiç kabul edemeyeceğimiz şık Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesidir⁶³.

Nihat Erim, "Bu siyasi talimat çerçevesinde hukuki ve siyasi düşüncelerini, meselenin bugünkü ve yarınki safhaları icap ettikçe, işi Türkiye'nin menfaatlerine mümkün olan uygunlukta halletmek için sarf edilen gayretlere iştirak etmek şeklinde anladığını" Menderes'e ifade etmiş, Başbakanın tasdiki ile çalışmalarına başlamıştır. 19 Kasım'dan itibaren Dışişleri Bakanlığı konuya dair dosyaları incelemesine müsaade etmiş, Erim dosyaları Bakanlıkta okumuştur⁶⁴. Ayrıca, İkinci Daire'den Erim'e yardımla görevlendirilen Sadi Coruk ve Güner Türkmen'den de şifahi izahat almıştır. Böylece Kıbrıs meselesinin Yunanistan tarafından ortaya atıldığından o güne kadarki seyri ve iç yüzü hakkında bilgi edinmiş, bu bilgiler ışığında raporunu hazırlamıştır⁶⁵. Raporun hazırlanmasında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Devletler Hukuku Doçenti Doktor Suat Bilgi ile görüş alışverişinde bulunmuş, raporun hazırlanmasında katkısı sağlanmıştır. Nihat Erim, 19 Kasımda başladığı çalışmayı 24 Kasımda tamamlamış ve Başbakanlığa takdim etmiştir⁶⁶.

Başbakanın belirlediği beş noktaya göre beş bölümde raporunu hazırlayan Nihat Erim sözlerine, "Kıbrıs'ın İngiltere elinde şimdiki şekilde

63 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 38.227.1 Belge No:1; Erol Mütercimler, dört seçenekli olarak ifade ettiği bu talimatı Adnan Menderes'in Nihat Erime verdiği dile getirir ve bunların çelişkili olmalarının yanında birbirine karşıt olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, bu seçeneklerin Türkiye'nin menfaatlerini gütmek yerine İngiliz siyaseti doğrultusunda olduğunu vurgulamıştır. Mütercimler, *a.g.e.*, s.92.

64 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 38.227.1 Belge No:1.

65 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 38.227.1 Belge No:1-2.

66 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 38.227.1 Belge No:1,13

*kalmasını müdafaa Birleşmiş Milletlerde sempati uyandırmaz*⁶⁷ ifadesiyle başlamış ve öteden beri Türkiye'nin savuna geldiği statükonun korunması fikrini reddetmiştir. Açıklamalarına devam eden Erim; *"Self-deteminasyon ve self-government umumiyetle kabul edilmiş bir 'moda' fikir oldu. İkinci Cihan Harbi ertesii milletlerarası münasebetlerde 'slogan' müstemlekeciliğin tasfiyesidir. Kaldı ki Birleşmiş Milletler Anayasası'nın 73. Maddesi de İngiltere'ye self-government'ı temin etmesi vazifesini yükler"*⁶⁸ demek suretiyle Self-determinasyon ve self-government uygulamalarının hukuki yapısı hakkında bilgi vermiştir. İngiltere'nin buhranın başındaki tavrı süratle değişerek self-government yolundan self-determinasyon'a razı olduğunu dile getiren Erim, *"Türkiye'nin Kıbrıs üzerinde tarihi ve stratejik haklar iddia ederken, Ada'nın İngiltere müstemlekesi olarak kalmasını savunması doğru olmaz"* ifadelerine yer vermiştir. Türkiye'nin birinci şıkta savunabileceği unsurun adanın hükümlerinin İngiltere'de kalması ve ada ahalisine self-government hakkının verilmesi olabileceğini dile getirmiştir⁶⁹.

İkinci bölümde adanın sadece Türkiye'ye verilmesi gerektiği tezine dair görüşlerine yer vermiş, konuyu iki ana kısımda ele almıştır. Birinci kısımda, *"Öne sürülen coğrafi, tarihi ve bilhassa stratejik sebepler makuldür. Kıbrıs'ta bulunacak hava, deniz ve kara kuvvetlerinin ehemmiyeti Süveyş Buhranı esnasında fiilen ispat edildi. Türkiye'nin kendi emniyeti, Bağdat Paketi ve NATO sistemlerinin işleyebilmesi Kıbrıs'ın kimin elinde bulunduğu sıkı sıkıya bağlıdır"*⁷⁰ ifadesiyle adanın Türkiye'ye devredilmesi konusunda öne sürülen bu gerekçelerin doğru ve isabetli olduğunu belirtmiştir.

İkinci kısımda Lozan'a göre konuyu ele almıştır. Lozan Antlaşmasına dayanılarak hak iddia etmenin zayıf bir metot olduğunu dile getiren Erim, Antlaşma'nın 20. maddesinin Kıbrıs'ı hiçbir itiraza mahal bırakmayacak şekilde İngiltere'ye terk ettiğini ifade etmiştir. Bu tezin kolayca çürütülebileceğini vurgulamıştır. Ayrıca, konuyu Lozan çerçevesinde incelemek aynı zamanda Antlaşmaya taraf olan tüm ülkeleri konuya dâhil etmek anlamına geleceğinden sorunu içinden çıkılmaz bir hale dönüştürebileceğini vurgulamıştır⁷¹. Ancak, konuya dair şu sözlere de yer verdiğini gözden kaçırmamak lazımdır: *"Lozan Muahadesi'nin Kıbrıs Meselesinde lehimize hukuki bir mesnet olarak dayanılamayacağını kaydetmekle, şimdiye kadar yapılanlardan vazgeçilsin demek istemedim. IX. Birleşmiş Milletler Assamblesinde Lozan'ı İngiliz temsilcisi de Türkiye tezine uygun olarak zikretmiştir. Başdelegemizin Hariciye'ye gönderdiği mufassal raporda işaret ettiğine göre bu fikir Latin Amerika mümessilleri üzerinde Yunanistan aleyhine tesir yaratmıştır."* Erim, Birleşmiş Milletlerin bir mahkeme olmadığını, bu tür manevraların mümkün ve faydalı olabileceğini de sözlere eklemiştir⁷².

67 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 38.227.1 Belge No:2.

68 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 38.227.1 Belge No:2.

69 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 38.227.1 Belge No:2.

70 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 38.227.1 Belge No:2-3.

71 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 38.227.1 Belge No:3.

72 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 38.227.1 Belge No:3-4.

Tüm bunlardan sonra Lozan'ı bu sorunda lehimize nasıl kullanabileceğimize de işaret eden Erim sözlerine şu şekilde devam etmiştir; “Ada Yunanistan’a verilirse Lozan Muahadesi’nin meydana getirdiği siyasi ve stratejik muvazenenin memleketimiz aleyhine tamamen bozulacağı tezi, siyasi icap bakımından çok kuvvetlidir. Hükümetimiz baştan beri bu noktayı belirtmekle pek isabetli hareket etmiştir”⁷³. Raporuna devam eden Erim, Başbakan Menderes’in 28 Haziranda İngiliz büyükelçisine, “Lozan’ın kurduğu muvazene bozulmak istendiğine göre, Yunanistan’la münasebetlerimizin tamamının Yunan hükümeti ile ikili müzakerelerle gözden geçirilmesi gerekeceğini” söylemiş olmasını olumlu karşıladığını ifade etmiştir. Buna ilaveten İngilizlere ilaveten Amerikalılara da Batı Trakya, Patrikhane, İstanbul Rumları ve Egedeki bazı adalar konularının ele alınacağını bildirilmesinin çok isabetli bir siyaset olduğunu belirtmiştir⁷⁴.

Birleşmiş Milletler’de bulunan Başdelegemizin Lozan Antlaşması’nın 16. ve 20. maddelerini alanında uzman hukukçularca incelenmesi talebinin yerine getirilmemiş olduğunu öğrendiğini ifade eden Erim, her bakımdan faydalı olabilecek böyle bir istişarenin Birleşmiş milletler Assamblesinden önce yapılması gerektiğini vurgulamıştır⁷⁵. Bundan sonra Self-determinasyon konusunu ele alan Erim “bugünkü şartlar altında Birleşmiş Milletler Assamblesinde aşılması hemen de imkansız görülen engel Self-determinasyondur” ifadesine yer vermiştir. Ayrıca Self-determinasyon ifadesinin tam bir tanımının olmadığını kaydeden Erim bu uygulamaya cevaz vererek Kıbrıs’ı Rumların keyfine bırakamayacağımızı da vurgulamıştır. Sözlerine “Kıbrıs’ın Türkiye’ye iadesi isteği, hukuki değil siyasi sebeplere dayanır ve keza hukuki değil siyasi bir netice olarak sağlanabilir” şeklinde devam eden Erim, “Türkiye, iddiasını sonuna kadar muhafaza etmelidir. Kıbrıs, kendisine terk edildiği takdirde, ahalinin din, ırk, menşe farkı gözetmeksizin eşit haklardan faydalanacağı söylenmelidir” ifadelerine yer vermiştir⁷⁶.

Üçüncü kısımda taksim konusunu ele almıştır. “Kıbrıs’ın Yunanistan’a ilhaki (Enosis) veya Türkiye’ye iadesi birbirinden en uzak iki tekliftir. Statüko muhafaza edilmediği takdirde, İngiltere self-government ile işi şimdilik kapatmak isteyecektir. Fakat, bir defa açılmış olan Kıbrıs davası ne Yunanistan ne de Türkiye bakımlarından self-government ile sona ermeyecektir. Her üç memleketin münasebetleri devamlı olarak zehirlenecektir”⁷⁷ ifadesi ile bu bölüme giriş yapan Erim, meseleyi uzlaşma suretiyle, ortalama bir hal şekliyle çözmek gerektiğini ifade etmiştir. Bu hal şeklinin ise ancak Kıbrıs adasının taksimi olduğunu vurgulamıştır. Daha önce Türkiye, Yunanistan, İngiltere ve Amerika hükümetleri arasında gizli, resmi veya yarı resmi şekilde bu çözüm yolunun ele alındığını kaydeden Erim Belçika Dışişleri Bakanı Vekili N. Speak’in bu yolda aracılık teklif ettiğini de ifade etmiştir. Bu noktadan olmak üzere Yunanistan’ın adanın kuzeyinde dar bir şeridi Türkiye’ye vermeyi düşündüğünü de dosyalardan öğrendiğini

73 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 38.227.1 Belge No:3.

74 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 38.227.1 Belge No:3.

75 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 38.227.1 Belge No:4.

76 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 38.227.1 Belge No:4-5.

77 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 38.227.1 Belge No:5.

belirtmiştir. “İngiltere Hariciye Müsteşarı Sir İvan Kirck Patrick şimalden cenuba bir hat ile Ada’yı yarı yarıya ve şarkı Yunanistan’a, garbı Türkiye’ye verilmek üzere paylaşdırmak istemiş” şeklindeki İngiliz yaklaşımını özetleyen Erim, Başbakan’ın da bu şekilde bir taksime sıcak baktığını ve bunu Mr. Dulles’in temsilcisi General Holmes’e ihtiyatlı bir dille ifade ettiğini kaydetmektedir⁷⁸.

Bunların devamında Taksim mevzusunu Self-determinasyon ile ilişkilendiren Erim sözlerine şöyle devam etmiştir⁷⁹:

Kıbrıs’ın başlıca Türkiye ve Yunanistan arasında, muhtemelen İngiltere’ye de bir üs bölgesi vermek şeklinde taksimi Self-determinasyon prensibinin adil bir surette tatbiki demektir. Şöyle ki, Kıbrıs ahalişi 385 bin Rumca konuşan Ortodoks Hristiyan ve 100 bin Müslüman Türk’ten ibarettir, denebilir Diğer unsurların sayısı 10 bin kadardır. Demek ki Kıbrıs’ta iki ayrı topluluk birlikte iç içe yaşıyor. Münasip surette taksim yapıldığı takdirde bu iki ayrı topluluktan her biri kendi anavatanı saydığı devletin hükümlerini tercih imkanı bulacaktır. Yani, hem Rum cemaati hem de Türk cemaati kendi Self-determinasyon hakkını serbestçe kullanabilecektir. Böylece, ekseriyetin arzusu olsun diye tamamen ayrı bir bütün teşkil eden bir ekalliyet hiçbir suretle bağdaşamayacağı yabancı bir devlet hükümlerini altında zorla sokulmuş olmayacaktır.

Sözlerinin devamında Venizelos’un Batı Trakya’da plebisite karşı çıkma gerekçesini bölge halkının homojen olmayıp heterojen olmasına bağlamış olduğuna dikkat çeken Erim aynı şekilde Kıbrıs’ın durumunun da farksız olduğunu ifade etmiştir. O zaman Venizelos’un tezini uygun bulan Birleşmiş Milletlerin bugün bu teze sıcak bakmaları durumunda adanın plebisitsiz Türkiye’ye bağlanabileceğini ifade etmiştir. Ancak BM’e Self-determinasyon prensibine zıt bir görüşü kabul ettirmenin imkânsız görüldüğünü de sözlerine eklemiştir⁸⁰.

Tüm bu anlatılanlardan sonra Erim şu sonuca varmaktadır: “Self-determinasyon’u sonuna kadar götürmek, tam adaleti korumak lazımdır. Her iki topluluğun reyleri ayrı ayrı sorulur. Kıbrıs’ın Rum bölgesinde kalanlara: 1- Bağımsızlık mı, 2-Yunanistan’a ilhak mı, 3-İngiltere’ye bağlı kalmak mı veya 4-Başka bir şey mi istiyorsunuz diye sorulur. Türk bölgesindeki Türklere de aynı sualler (2.) soru değiştirilerek sorulur.” Erim bu şekilde Self-determinasyon prensibinin azami ölçüde uygulanabileceğini ifade etmiş, taksim doğuracağı sorunların ise en geniş ve liberal esaslarla çözülebileceğini vurgulamıştır⁸¹. Erim, Birleşmiş Milletlere böyle bir teklifle gidilmesi ve ilgili devletlerin desteklemesi durumunda, kabul edileceğini ya da ilgili devletler arasında uzlaşma yoluyla halledilebileceğini kaydetmiştir⁸².

78 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 38.227.1 Belge No:5.

79 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 38.227.1 Belge No:5-6.

80 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 38.227.1 Belge No:6.

81 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 38.227.1 Belge No:6.

82 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 38.227.1 Belge No:7.

Bununla birlikte Yunanistan'ın yarı yarıya taksim teklifine itiraz edebileceğine dikkat çeken Erim, Self-determinasyon prensibinin bütün Rumların aynı bölgede toplanıp diledikleri idare altında yaşamaları ile tatmin edilmiş olacağını vurgulamıştır. Bunun ise küçük ölçüde ve kısa mesafede bir 'ahali mübadelesi' ile gerçekleştirilebileceğine dikkat çekmiştir. Sözlerine devamla "Bugün azınlıkta olan Türk toplumunun Self-determinasyon hakkını çiğnememek, Türkiye'ye emniyetini korumak imkanı vermek ve şiddetli huzursuzluk yaratmış ve yaratacak bir kötü buhranı ortadan kaldırmak için, bir miktar insanın yer değiştirmesiboşuna zahmet değildir. Hele bu mübadele zamanımızın ileri teknik imkanları ve konforu sağlanarak yapılacak olursa. Kıbrıs'ın taksimi fikrini destekleyecek hukuki ve insani prensip Self-determinasyondur" şeklinde ifade etmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin ve Bağdat Paketi ile NATO'nun emniyeti için Ada'nın askeri gücü yüksek ellerde bulundurulmasının bir ihtiyaç olduğunu dile getiren Erim, bu durumun az önce ifade edilen projeyi destekleyen siyasi bir icap olduğunu da vurgulamıştır. Taksim ihtimali gözönünde tutularak Türkiye açısından Kıbrıs'ın ne şekilde bölünmesinin daha uygun olduğunun yetkili kişiler tarafından şimdiden incelenmesi gerektiğini dile getiren Erim, bu noktada askeri, ekonomik ve adadaki Türk nüfusun menfaatlerinin dikkate alınması gerektiğini de ifade etmiştir⁸³.

Taksimın güvenlikle ilgili kısmını da inceleyen Erim, "Rumlara verilecek bölgede Türkiye'nin ve Yakın Doğu'nun emniyetinin icap ettirdiği koruma tedbirlerine Türkiye de İştirak etmelidir. Aynı hakkı Türk bölgesinde Yunanistan isteyemez. Çünkü Adanın Anadolu'ya mesafesi 45 mil, Pire'ye mesafesi ise 600 mildir" ifadeleri ile taksime dair kanaatlerini dile getirmiştir⁸⁴.

Bundan sonra dördüncü kısma geçen Erim, Menderes'in İngiltere'nin Self-determinasyon'u gerçekleştirmesi durumunda adadaki Türklerin haklarının korunmasına dair ifadesiyle ilgili önerilerine yer vermiştir. 13 Kasım 1956 günü Avam Kamarasında yapılan açıklamada Radcliffe'nin hazırladığı Kıbrıs Anayasası'nın İngiliz hükümetine takdim edildiğini kaydeden Erim, bu anayasanın self-government'ı sağlamayı gaye edindiğini kaydetmiştir. Kıbrıs umumi valisi Harding ile Başpiskopos Makarios arasında kesilen görüşmelerin bu esas etrafında olduğundile getiren Erim, İngiliz hükümetinin belli bir süre sonunda Self-determinasyon imkanının ortaya çıkacağını öteden beri dile getirdiğini ifade etmiştir. Self-determinasyonun anayasada yer almasına Türk topluluğu için de taksim veya tavzih etmek şartıyla olumlu bakılabileceğini dile getiren Erim aşağıdaki tedbirlerle birlikte konunun mütalaa edilmesi gerektiğini de vurgulamıştır:

Self-government için ilk şart, hükümetimizce işin başından beri daima tekrarlandığı gibi Rumların tedhişi mutlaka durdurmalarıdır. Sükun içinde asgari bir sene geçmeli, self-government sonra gerçekleştirilmelidir.

83 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 38.227.1 Belge No:7.

84 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 38.227.1 Belge No:7.

Türk topluluğu temsilcisi ile müzakere yapılmaması Birleşmiş Milletler Anayasasının 73. Maddesine aykırıdır.

Self-government statüsünün tatbikine Türkiye-İngiltere-Yunanistan temsilcilerinden müteşekkil bir komite nezaret etmelidir.

Self-government statüsüne, Türklerin (tabii Rumların da) dışarıdan Kıbrıs'a tam serbestlikle edebilmeleri hakkı üzerinde durulmalıdır. Mesele tetkik edildikten sonra bu hakkın Türk nüfusu Rumlardan fazla çoğaltacağı anlaşılırsa, ısrarla istenmelidir.

Bu hak istikbaldeki Self-determinasyon plebisiti için fevkalade ehemmiyetlidir. Tedbirli davranmak şartıyla 10 sene sonraki plebisitte Türklerin miktarı, ada Osmanlı idaresinde iken ki nispetleri aşabilir. O zaman ister taksim için ister adanın bütününe kaderini tayin maksadıyla yapılacak plebisitten endişeduyulmaz⁸⁵.

Bu kısmın sonunda Erim, self-government anayasası ile ilgili diğer hususlar için Siyasal Bilgiler Fakültesi Dış Münasebetler Enstitüsü'nde hazırlanan rapordan yararlanılabileceğini ifade etmiştir⁸⁶.

Nihat Erim, Self-determinasyon bahanesiyle adanın Yunanistan'a ilhak edilmesi ihtimalinin Türkiye'nin asla kabul edemeyeceği şık olarak beşinci kısımda incelemiştir. Sözlerine "Kıbrıs'ın memleketimiz yakınlığı, maddeten ve manen, o derecede meydandadır ki sırf Self-determinasyonu tatbik vesilesiyle adayı Yunanistan'a terk etmenin hayati mahiyetteki emniyet ihtiyacını hiç hesaba katmamak, hatta baltalamak olur" ifadeleriyle başlamış, buna engel olmak için Amerika başta olmak üzere müttefik ve dostlarımıza hatırlatmamız gereken noktaları şu şekilde not etmiştir: "Kıbrıs'ın Yunanistan'a terki veya şimdiki statüsünde Türkiye'nin mutabakatı sağlanmaksızın yapılacak bir değişiklik, Lozan Muahedesi Elenlerle münasebetler bakımından gözden geçirmek zarureti doğuracağı gibi, Anadolu'nun müdafaası güçleşeceği için, bütün milletlerarası taahhütlerimizin de yeniden ele alınmasını ve askeri takat ölçülerimizin yeniden takdirini gerektirir"⁸⁷.

Bunlardan sonra Kıbrıs'ın geleceğini tayin noktasında Birleşmiş Milletler anayasası göz önünde tutularak neler yapılabileceğini, Yunan tarafının neleri istemeye hakkının olmadığını açıkça izah etmiştir. Konu beş bölümde ele alınmıştır. İlk bölümde çoğunluğa göre adanın kaderini belirlemenin bir zorunluluk olmadığına dikkat çekilmiş, "Adanın kaderini mutlaka şimdiki ekseriyeti temsil eden Rum cemaatinin arzusuna terketmeyi emreden milletlerarası pozitif bir hukuk kaidesi yoktur" ifadesine yer verilmiştir. Ayrıca, "Kıbrıs'ta tarih boyunca ekseriyet devir devir kah Türklerde kah Rumlarda olmuştur. Son 50-60 yılda Rumlar (favorisé) edildikleri, Türkler ise pek mağdur kaldıkları için adayı kütle halinde terk etmeye kendilerini mecbur hissetmişlerdir. Eşit haklar tanınınca Türk topluluğu

85 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 38.227.1 Belge No:8-9.

86 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 38.227.1 Belge No:9.

87 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 38.227.1 Belge No:9.

süratle gelişebilir. Geliştirilmelidir” şeklinde ifadelerle nasıl hareket edilebileceğine dikkat çekmiştir⁸⁸.

İkinci kısımda Self-determinasyona değinmiş, bunun ideal bir prensip olduğunu kaydetmiştir. Birleşmiş Milletler Anayasasının 73. Maddesi b fıkrasına dikkat çeken Erim burada self-governmenttan bahsedildiğini, Self-determinasyona yer verilmediğini dile getirmiştir. Sözlerine devamla;

Self-government için dahi şu kayırtı ilave edilmiştir: according to the particular circumstances of each territory and its peoples and their varying stages of advancement. Kıbrıs'taki (particular circumstances)'ın başında:

Ahalinin iki ayrı topluluktan olması gelir. Türk topluluğunun şimdilik ekseriyette olan Rum topluluğu çokluğunun arzusuna ram ederek, istemediği bir idarenin hükümranlığı altına sokmak oradaki (particular circumstances)'a aykırı düşer.

Keza adanın yani ülkenin (territory) Türkiye'ye çok yakın olmasının emniyetimiz için hayati ehemmiyeti, onun ihmali caiz olmayan hususiyetini teşkil eder. Bunu göz önünde bulundurmamak 73. maddeyi tatbik edebilmek için riayeti elzem bir hukuki şarttır⁸⁹.

Konuya devam eden maddede Birleşmiş Milletler Anayasasının 11. fasslı hükümlerine göre değerlendirmeler yapmış, buna göre adaya Self-determinasyon tanınmasının istenemeyeceğine dikkat çekmiştir. Sözlerinin devamında Self-determinasyon “İstenirse Birleşmiş Milletler Anayasasına aykırı bir iş yapılmış olur. Çünkü, Birleşmiş Milletler Anayasası self-determinasyonu milletlerarası vesayet altındaki ülkelere hasretmiştir. (Fasil XII, Madde 76, b). Kıbrıs'a Birleşmiş Milletler Anayasası yalnız ve yalnız self-government için tatbik edilebilir. Bunda da 73. Maddenin (b) bendindeki şartlar hesaba katılmak lazımdır. Kıbrıs'a 76. Madde tatbik edilemez çünkü milletlerarası vesayet altında değildir”⁹⁰.

Konuya dördüncü kısımda biraz daha derinlik katan Erim her iki maddenin uygulanabilmesi için “particular circumstances of each territory and its peoples...” ibaresindeki “each territory and its peoples” vurgusunun üzerinde durmak gerektiğini bildirmektedir. “Birleşmiş Milletler Anayasası 73. ve 76. maddelerde ‘ülke’den (territory)den ‘her bir’ demek suretiyle müfret olarak bahsederken ‘ve oraların halkları’ (and its peoples) diyerek aynı ülke üzerinde birden ziyade halk topluluklarının yaşayabileceğini görmüş ve self-government ve self-determinasyonu bunların her birisi için tanımıştır.” Her ülke için bir halk ya da bir topluluk düşünülseydi ‘people’ ibaresinin kullanılacağına dikkat çeken Erim sözlerine devamla, “Birleşmiş Milletler Anayasası gibi bir milletlerarası temel vesikadaki her kelimenin, her işaretin uzun uzun münakaşa edilip düşünüldükten sonra tespit edildiği malumdur. Halklar (peoples) kelimesi gelişigüzel kullanılmış değildir” ifadesine yer

88 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 38.227.1 Belge No:9.

89 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 38.227.1 Belge No:10.

90 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 38.227.1 Belge No:10-11.

vermiştir. Bu sözünün ispatı olarak da SanFrancisco Konferansında Amerikan delegesinin getirdiği tadil teklifi ile 'people'nin 'peoples' olarak değiştirilmesini göstermiştir⁹¹.

Birleşmiş Milletler Assamblesinde Kıbrıs'a Self-determinasyon değil, self-governmentın uygulanabileceğini ifade eden Erim hangisi tatbik edilirse edilsin Türkiye'nin üzerinde durması gereken noktayı şu şekilde vurgulamıştır⁹²: *"Adadaki Türk ahali (people) Rum ahali (people)den ayrı bir varlık, bir bütün (entité) teşkil ettiği için onu Rum ekseriyetin peşinden sürüklemek, ona tabii kılmak Birleşmiş Milletler Anayasasının 73. Maddesine aykırı olur."*

Tüm bu kayıtlardan sonra Erim, 73. ve 76. maddelere dair ileri sürdüğü görüşlerin şimdiye kadar yaptığı incelemelerde ve kendisine anlatılan konular içerisinde geçmediğine dikkat çekmiş, bu maddelere dair görüşünün Birleşmiş Milletler nezdindeki delegasyonumuzca incelenmesini talep etmiştir⁹³.

Beşinci ve son kısımda bu iki maddenin asamblece ele alınabilmesi için bu iki uygulamanın tam bir tanımının yapılması gerektiğini hatırlatan Erim, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonunda Self-determinasyon üzerine cereyan eden müzakerelerde görüş ayrılıklarının ortaya çıktığını dile getirmiştir. Bu iki mefhumun kullanımında çok ihtiyatlı olunması gerektiği ifade eden Erim sözlerine şu şekilde devam etmiştir⁹⁴: *"İşaret edilen prensip henüz devletlerarası hukukun amali kıymet kazanmış, işlenmiş bir pozitif hukuk kaidesi mahiyeti kazanmış değildir. Sadece ideal prensip olarak âlemşümül manevi bir kıymet ve devletlerce siyasi tertiplerinde her maksat için silah olarak kullanılmak istenen müphem bir mefhumdur."*

Enosis'e karşı tarihten örnekler vermek suretiyle ve taksim görüşünü takviye etmek amacıyla Self-determinasyon görüşünü homojen olmayan bir memleket halkına uygulamasındaki mahzurlara dikkat çekmiştir. Bu şekilde azınlıkta kalanların siyasi istiklal ve hürriyetlerinin bir başka devlete ferağ edilmesi anlamına geldiğini ifade etmiş, bu bir kaide ise istisnası Birinci ve İkinci dünya savaşları sonunda Almaya ve Avusturya'nın ayrı tutulması olduğunu belirtmiştir. Sözlerine *"Avusturya için akla gelen sebepler Kıbrıs'ta fazlasıyla vardır. Avrupa'nın ortasında hemen hepsi Almanca konuşan, Alman aslından sayılan 8-10 milyonluk hakiki bir millet ve devlet böyle bir tahdide tabi kılınırken, koskoca Kıbrıs adası ve orada yaşayan Rumdan gayri unsurlar, günün ekseriyetinin arzusu budur diye istiklalinden ebediyen mahrum edilebilir mi?"* sorusuyla devam etmiş, bu tezin Enosis'e karşı kullanılabileceğini dile getirmiştir⁹⁵.

Nihat Erim, tüm bu çabalara rağmen eğer Self-determinasyon veya self-government gerçekleşecek olursa 73. ve 76. maddeler hakkında şimdiye

91 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 38.227.1 Belge No:11.

92 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 38.227.1 Belge No:11.

93 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 38.227.1 Belge No:11-12.

94 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 38.227.1 Belge No:12.

95 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 38.227.1 Belge No:12.

kadar bahsedilen mütalaalar istikametinde ihtirazi kayıtlar öne sürerek kararı reddetmemizin düşünülebileceğini ifade etmek suretiyle raporunu tamamlamıştır⁹⁶.

Sonuç

Kıbrıs'ın stratejik konumu asırlar boyunca farklı milletlerin adayı ele geçirme çabası içinde olmasına sebep olmuştur. Osmanlı'nın adayı İngiltere'ye terk etmek zorunda kalması da bu bağlamda değerlendirilebilir. Böylece İngiltere hem Hindistan başta olmak üzere Uzak Doğu'daki sömürgelerinin güvenliğini sağlamayı hem de Orta Doğu'da varlığını devam ettirmeyi amaçlamıştır. Ancak 2. Dünya Savaşı sonrasında tüm dünyada olduğu gibi Kıbrıs'ta da sömürge rejimine karşı hareketlenme başlamıştır. Adada ağırlıklı olarak iki millet var olmasına rağmen sömürgecilere başkaldıranlar Rumlar olmuştur. Ancak bu adayı bağımsızlaştırma mücadelesinden Yunanistan'a bağlama mücadelesine dönünce Türkler de adanın Türkiye'ye bağlanması yönünde harekete geçmiştir.

Türkiye'nin öncelikli politikası statükonun korunması olmuştur. Eğer statüko değişecekse adanın Türkiye'ye verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu noktadan olmak üzere adadaki Rum terörü Türkiye'deki Türk halkının her geçen gün tepkisinin artmasına ve adayla daha fazla ilgilenmesine sebep olmuştur. Bu durum hükümetin de konuya daha fazla eğilmesi sonucunu doğurmuştur. Buna ek olarak İngiltere'nin Londra Konferansı'na Türkiye'yi de davet etmesi Kıbrıs konusunda Türkiye'yi resmen taraf haline getirmiştir.

Kıbrıs'ta Self-determinasyon ile bir çözüm peşinde görünen İngiltere bu şekilde adayı Yunanistan'a bırakacak gibi görünmüştür. Bu durumdan rahatsız olan Türkiye ise uluslararası antlaşmalar ve kurumların etkisiyle adayı Yunanistan'a bağlanmaktan kurtarmanın, mümkünse Türkiye'ye bağlamanın çarelerini aramaya başlamıştır. Bu noktadan olmak üzere 16 Kasım 1956'da Menderes, Nihat Erim'den sorunun çözümü noktasında bir rapor hazırlamasını talep etmiştir.

Menderes'in Erim'le görüşmesi esnasında Türkiye'nin tezi beş başlıkta ele alınmıştır. Erim de raporuna bu beş başlığı teker teker inceleyerek başlamış, raporun sonunda da uluslararası hukuk çerçevesinde neler yapılabileceğini kaydetmiştir. Birinci maddede yer alan "Kıbrıs'ın İngiltere'de kalmasını isteriz" ifadesinin Birleşmiş Milletler tarafından hoş karşılanmayacağını dile getirmiş, self-determinasyon genel kabul görmekte olduğu için konunun lehimize çevrilmesine çalışmıştır. Bilahare, İkinci bölümde adanın sadece Türkiye'ye verilmesi gerektiği tezini iki noktadan ele alan Erim, stratejik, tarihi ve emniyet açısından böyle bir istek makul ise de Lozan Antlaşmasındaki ilgili maddeler

96 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 38.227.1 Belge No:13.

gereğince hukuken imkânsızdı. Bu sebeple Erim bu hedefin hukuken değil siyaseten gerçekleştirilebileceğine dikkat çekmiştir.

Taksim konusunun ele alındığı üçüncü bölümde tafsilatlı bir şekilde incelendiğini müşahede etmekteyiz. Erim, meseleyi uzlaşma suretiyle, ortalama bir hal şekliyle çözmek gerektiğini ifade etmiş, bu hal şeklinin ise ancak Kıbrıs adasının taksimi olduğunu vurgulamıştır. Bu bağlamda Self-determinasyon prensibinin ayrı ayrı her iki topluluğa uygulanması gerektiğini ifade etmiştir. Böylece iki toplumun önüne anavatanları olarak gördükleri ülkeye bağlanma imkânı sunulmuş olacak, taksim gerçekleşecekti. Bu noktadan olmak üzere Yunanistan'ın taksime adanın kuzeyinde sınırlı bir bölgeyi Türkiye'ye vermek suretiyle sınırlı da olsa yakın olduğunu ifade etmiş, İngiltere'nin de kuzeyden güneye adayı ikiye bölerek doğuyu Yunanistan'a batıyı Türkiye'ye bırakmayı amaçladığını kaydetmiştir.

Self-determinasyon ve self-government konusunun incelendiği dördüncü bölümde Erim bir takım tedbirler önermiştir. Bu noktadan olmak üzere ilk şartın adada teröre son vererek, Türklerin can ve mal güvenliğinin sağlanması gerektiğini vurgulamıştır. Bu sükûnet ortamının en az bir yıl devam etmesi gerektiğini de kaydeden Erim bu arada adadan göç etmiş olan Türk ve Rumların adaya geri dönmeleri için şartların oluşturulması gerektiğini dile getirmiştir. Böylece 10 yıl sonra adada yapılacak bir plebisitin bile Türklerin lehine olabileceğine dikkat çekmiştir.

Beşinci kısımda Self-determinasyon bahanesiyle adanın Yunanistan'a ilhak edilmesi ihtimalini Türkiye'nin asla kabul edemeyeceği şık olarak incelemiştir. Bu bağlamda adanın Yunanistan'a terk edilmesinin Türkiye'nin güvenliğine zarar vereceği dile getirilerek Lozan'ın ön plana çıkartılması gerektiği ifade edilmiştir. Böylece müttefik ve dostlarımıza hem Yunanistan ile hem de güvenliğimizi ilgilendiren tüm hususlarda Lozan'ı müzakereye açacağımızı ifade etmenin uygun olacağını kaydetmiştir.

Bunlardan sonra uluslararası hukuk ve kurumlar çerçevesinde Türkiye'nin nasıl bir yol izleyebileceğine dair kanaatlerine yer veren Erim özellikle Birleşmiş Milletler Anayasasının 73. Ve 76. Maddelerine dikkat çekmiştir. Bu maddelerdeki hukuki boşlukların değerlendirilmesini, self-determinasyon veya self-government uygulamalarını taksime çevirecek adımlar atılmasını tavsiye etmiştir.

Nihat Erim'in²⁴ Kasım tarihli raporu Kıbrıs sorununun çözümünde taksimi esas alan politikanın merkeze yerleşmesinde etkili olmuş, adanın bir bütün halinde Yunanistan'a verilmesini engelleyecek politikalara öncülük etmiştir denilebilir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 010.09, Yer Kodu: 109.341.4 Belge No:1-4.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 1.8.19 Belge No:1.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 030.01, Yer Kodu: 38.227.1 Belge No:1-13.

II. Resmi Yayınlar

DÜSTUR, 3.Tertip, 5. Cilt, 11 Ağustos 1339-19 Teşrinievvel 1340, İstanbul 1931.

TBMM, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 8. Dönem 23. Cilt, 4. Birleşim.

III. Süreli Yayınlar

Akşam,

Bozkurt,

Cumhuriyet,

Milliyet,

Ulus,

Vakit.

VI. Kitaplar

ALASYA, Halil Fikret, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrısta Türk Eserleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Seri:III, Sayı:B 1, Ankara, 1964.

ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, C.1-2, 14. Bsk., Alkım Yayınevi, İstanbul.

_____, *Kıbrıs Meselesi 1954-1959 Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1963.

- HASGÜLER, Mehmet, *Kıbrıs'ta Enosis ve Taksim Politikalarının Sonu*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007.
- KESER, Ulvi, *Kıbrıs Yeraltı Faaliyetleri ve Türk Mukavemet Teşkilatı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- KÜRŞAD, Fikret-Mustafa H. Altan-Sabahaddin Egeli, *Belgelerle Kıbrıs'ta Yunan Emperyalizmi*, Kutsun Yayınevi, İstanbul, 1978.
- MÜTERCİMLER, Erol, *Kıbrıs Barış Harekatının Bilinmeyen Yönleri Satılık Ada Kıbrıs*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2007.
- SAKİN, Serdar -Sabit Dokuyan, *Kıbrıs ve 6-7 Eylül Olayları*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- TARKAN, M. Tevfik, *Kıbrıs (Genel Çizgileriyle)*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1975.

V. Makaleler

- DEĞERLİ, Esra Sarıkoyuncu, "Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin Kıbrıs Politikası (1950-1960)", *Gazi Akademik Bakış*, C.6, S.11, 2012, ss.85-101.
- GÖKTEPE, Cihat, "Londra ve Zürih Antlaşmalarının Hazırlık Süreci ve Türk-İngiliz İlişkileri (1955-1959)", *Türkler*, C.16, ss.943-951.
- IRKIÇATAL, Eftal, "İngiliz Belgelerine Göre Kıbrıs Meselesinde Taksim Fikrinin Ortaya Çıkması Ve İngiltere'nin Çifte Self Determinasyon Teklifi", *History Studies*, Sayı: Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı, 2012, ss.195-212.
- SAKİN, Serdar, "Kıbrıs'ın Geleceği Konusunda Menderes-Boyd Görüşmeleri", *Turkish Studies*, Volume 9/1 Winter, Ankara, 2014, ss.461-483.
- VATANSEVER, Müge, "Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.12, 2012, ss.1487-1530.
- YÜKSEL, Dilek Yiğit, "İngiliz Büyükelçiliği Yıllık Raporlarında Türkiye'de Demokrat Parti (1954-1957)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.XXVII, S.79, 2011, ss.97-130.